

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ПРАВАЗАСТОСУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 303.446.41:343.102-057.36

М.О. ГОРЕЛОВ

Національний університет внутрішніх справ

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

У правовому полі охарактеризовано процес створення та розвитку слідчих підрозділів ОВС.

Відповідно до ст.3 Конституції України "людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю... Забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави" [1]. Функцію охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб держава покладає на правоохоронні органи, провідне місце серед яких займають органи внутрішніх справ, одним із завдань яких, відповідно до ст.2 Закону України "Про міліцію" є - розкриття злочинів [2]. Слід відзначити і те, що сучасні політичні зміни, адміністративна та судово-правова реформи, мають багато спільних ознак, а отже і проблем, які додало українське суспільство у період становлення й розбудови української національної держави. Отже, за умов, коли відбувається реформування органів досудового слідства, постає нагальна необхідність у здійсненні історико-правового аналізу створення та розвитку органів слідства у минулому, з тим щоб критично, що і є метою дослідження, осмислити минулий досвід та впровадити в практику сучасного досудового слідства органів внутрішніх справ найбільш раціональні напрацювання.

Проблеми створення та розвитку слідчого апарату в цілому та органів досудового слідства зокрема були предметом досліджень фахівців в галузі кримінально-процесуального права, кримінології та теорії управління, зокрема О.М. Бандурки, Г.Л. Громова, А.Я. Дубинського, М.В. Жогіна, З.С. Ковриги, П.В. Коляди, С.Л. Лимарченка, П.П. Михайленка, В.С. Ломова, Ф.Н. Фаткуліна, О.Н. Ярмиша, Л.І. Яченіна. Але, незважаючи на значну кількість наукових праць, проблема виникнення й розвитку досудового слідства в Україні в цілому та органів внутрішніх справ зокрема залишається ще дискусійною, тобто такою, що потребує подальших наукових пошуків.

Тому наукова новизна статті полягає у тому, що в ній вперше розглянуто історико-правовий аналіз створення та розвитку слідчих підрозділів ОВС, попередньо вирішивши при цьому десять етапів його розвитку.

Становлення слідчих підрозділів в органах внутрішніх справ нерозривно пов'язане із створенням та розвитком системи досудового слідства в цілому, яке має довгу істо-

рію. Мабуть, слід погодитись з думкою О.М. Бандурки, що перші слідчі дії провів сам Бог, з'ясовуючи гріхопадіння Адама і Єви в раю, розслідуючи вбивство Авеля [3, с.14]. В староіндійській "Книзі Законів Ману" слідство порівнюється з полюванням: "Як мисливець по слідам крові, так і цар за допомогою слідства повинен розкрити, на якій стороні правда" [4, с.45]. Злочини проти релігії в середні віки в Європі розслідували інквізитори, в перекладі з латинської розшукувачі (inguisitio - розшук). При Івані Грозному слідство вели опричники, символом яких були череп собаки і мітла, що означало - винохувати, розшукувати і вимігати. У Великій Британії попереднє слідство при виявленні трупа вела особа, яка називалась коронер [3, с.9].

За часів Київської Русі не існувало окремих органів, які займалися б боротьбою зі злочинністю, тому у ті часи не можна вести мову про слідство як про окрему ланку правоохоронної системи. Розслідування злочинів зводилося до "упіймання" злочинця та відшкодування збитків, завданих злочинцем. У першій редакції "Руської Правди" згадуються такі форми розшуку, як "звід" і "гоніння сліду".

Спеціальні особи, наділені повноваженням провадити розшук злочинця, з'являються пізніше – у XIII–XV ст. Вони ж здійснювали адміністративну і судову владу, ці повноваження були надані їм князем. У місті функцію розшуку виконували намісники, у волостях – волостелі, що мали у своєму підпорядкуванні адміністративний апарат, у складі якого знаходились особи, наділені спеціальними повноваженнями, так звані "тіуни" та "доводчики" [5, с.231].

У XV – на початку XVI ст., у період зміцнення єдиної руської держави, розшук і затримання злочинців покладаються на представників центральної влади, так званих "особливих обищиків". Це були перші сищики на Русі. Їх присилали із великих міст "у випадку множення в якійсь місцевості розбоїв" [6, с.89]. Але від "обищиків" було мало користі. Замість надання допомоги у боротьбі зі злочинністю вони завдавали місцевому населенню лише збитки. На зміну їм приходять так звані губні старости, діяль-

ність яких була тісно пов'язана з "Розбійним приказом". Крім сищиків і губних старостів, розшук міг здійснюватися і самим потерпілим. І якщо злочинець, що ховався, був йому відомий, він міг одержати спеціальний документ – так звану погонну грамоту, що надавала потерпілому право вимагати при затримці злочинця сприяння у місцевій владі. Але сищики проіснували недовго, недовзі функції карного розшуку і розслідування кримінальних справ на місцях було передано воєводам. Та якщо жителі якогось повіту просили про це, для розслідування злочинів туди направляли сищика.

Під час царювання Петра I розшук, як і подальше слідче провадження, покладалися поперемінно на різні урядові установи. У 1724 р. було засновано Контору пошукових справ, яка проводила розслідування так званих "небезпечних злочинів". Але вона не мала власного штату, а за необхідності залучала до розшуку чиновників сенату. Для ведення політичного розшуку Петро I у 1718 р. створив Таємну канцелярію пошукових справ, яка у 1762 р. була ліквідована Петром III, про що було видано спеціальний маніфест. Законодавчими актами Катерини II було встановлено єдину систему слідства, суду і розшуку в губерніях. Відповідно до неї функції розшуку по кримінальних справах у повіті покладалися на капітан-справника, а в містах – на городничих і підпорядковану їм поліцію. Статут благочиння 1782 р. остаточно відокремив судову владу від слідчо-розшукової і передав останню до рук загальної поліції.

Перша спеціальна кримінально-розшукова установа виникла у другій половині XVIII ст.: в 1763 р. у Петербурзі було засновано Розшукову експедицію, діяльність якої була нетривалою. У 1782 р. частину її функцій було передано до Палати кримінальних справ та до Управи благочиння. До ідеї створення у столиці спеціальної розшукової установи повернули лише у 1842 р.

Таким чином, на ранньому етапі (XIII-XIX ст.ст.) свого функціонування органи досудового слідства піддавалися постійному реформуванню. У ці часи розшуковий процес являв собою по суті попереднє розслідування, а судовий процес і винесення вироку були лише його доповненням. Попереднє розслідування поділялося на загальне і спеціальне. Загальне розслідування зводилось до пред'явлення обвинувачення, де обвинувачений фігурував як запідозрена особа. Його могли тримати під арештом, не оголошуючи суті обвинувачення, позбавивши будь-яких прав для захисту. Допитували його в порядку так званого "сумарного допиту", тобто, на розсуд слідчого, який на цій стадії був повновладним господарем розслідування. Спеціальне попереднє розслідування було наступною стадією, після якого справу розглядав суд на основі спеціальної доповідної записки (екстракту), де підсумовувалися письмові матеріали розслідування і з яких робилися висновки. Крім обвинувального або оправдального вироку суд міг винести вирок про залишення обвинуваченого під підозрою, що означало залишення питання про винність відкритим. Обвинувачений залишався підозрюваним із різним обмеженням прав, а в разі обвинувачення у вчиненні тяжких злочинів – позбавленням волі.

Наступний етап розвитку системи досудового слідства (1860-1917 рр.) пов'язаний, насамперед із виданням указу імператора Олександра II від 8.06.1860 р., яким було за-

сновано посади судових слідчих, на які покладалося провадження з усіх злочинів, що відносилися до відання судів. За поліцією залишалося розслідування незначних злочинів і провин. В продовження цього Указу був виданий Наказ судовим слідчим, який встановлював порядок провадження слідства, визначав взаємини слідчого з поліцією та судами, регламентував інші сторони діяльності судових слідчих. Наказом поліції "О производстве дознания по преступлениям и проступкам" діяльність регламентувалася поліції; контроль за слідчими діями покладалася на суди. Тільки вони могли припиняти та відновлювати слідство, давати слідчим приписи, скасовувати їхні розпорядження тощо. Посада судового слідчого прирівнювалася до посади члена повітового суду; число слідчих визначалося залежно від кількості кримінальних справ у повіті. Підпорядковувалися судові слідчі Міністерству юстиції, а призначалися, переміщалися і звільнялися губернатором за погодженням із губернським прокурором.

Для цього періоду характерними були два недоліки: повільність у провадженні слідств і низька ефективність діяльності слідчих у виявленні винних. Так, у 1889 р. у провадженні слідчих знаходилося 122600 справ, слідство з яких тривало: майже 6 місяців – 21000, понад 6 місяців – 5300, понад рік – 2500. Іншими словами, майже кожна четверта справа, що знаходилася у виробництві судових слідчих, розглядалася в тривалі терміни. У 1912 р. з 419598 справ, що знаходилися у провадженні, закінчено було з обвинуваченням лише 150795, тобто менше половини. 268803 справи з різних мотивів було припинено [7, с.128]. Причин низької ефективності слідства існувало багато, але найістотнішою з них були низький науковий і технічний рівень слідства.

Третій період становлення та розвитку системи попереднього слідства в Україні (1917-1920 рр.) був пов'язаний із добою Центральної Ради, Гетьманату та Директорії. Так, наприклад, Центральною Радою у квітні 1918 р. було створено "Анкетно-слідчу комісію для розслідування випадків анархії й неправомірного поведіння властей цивільних і військових, з'ясування політичних і соціальних умов на місцях", до складу якої входило 25 членів Центральної Ради. Комісія надіялася широкими повноваженнями щодо визначення осіб, винних у вчиненні правопорушень. Вона мала право видавати обов'язкові постанови, згідно з якими міністри УНР повинні були відрадіжати підлеглих урядовців для припинення неправомірних вчинків і провадження судового слідства, викликати на свої засідання всіх представників цивільної та військової влади для надання пояснень і документів.

Таким чином, правовою базою попереднього слідства в Україні за визначений період служили нормативно-правові акти колишньої Російської імперії та Тимчасового уряду, які поступово змінювалися і доповнювалися урядами УНР та Української Держави. Зважаючи на складну військову обстановку на фронтах, уряди УНР, за доби як Центральної Ради, так і Директорії, вимушені були вдаватися до надзвичайних заходів, створюючи військові суди (революційні, польові, надзвичайні, штабові тощо), яким були підсудні справи про злочини, що були вчинені не лише військовослужбовцями, але й цивільними особами. Дані суди, діючи в умовах військового часу та надзвичайного стану, часто застосовували спрощену процедуру

судочинства. В розглянутий період були закладені підвалини кримінального судочинства, спираючись на які можна було у подальшому будувати і розвивати систему органів попереднього розслідування радянської держави.

Наступний період розвитку досудового слідства (1917-1922 рр.) був пов'язаний із проголошенням в Україні радянської влади. Після жовтня 1917 року судова система Російської імперії фактично цілком була зруйнована і функції досудового слідства виконували різні органи (слідчі комісії, штаби Червоної гвардії, ревтрибунали, народні судді, народні слідчі та ін.). У 1917 р. "Декретом № 1 Про суд" [8] визначались основні принципи діяльності суду і попереднього слідства та встановлювалось, що "...ведення слідства і порушення справи у суді..." віднесено до компетенції слідчої комісії при трибуналі.

Декрет регламентував організацію попереднього розслідування по контрреволюційним злочинам. Замість єдиного органу боротьби з "контрреволюційними силами" – "слідчих комісій" за декретом створювались два види органів: 1) судові - "робочі і селянські революційні трибунали", які обираються губернськими чи міськими Радами; 2) слідчі – "особливі слідчі комісії", які утворюються "при тих же" Радах для провадження попереднього слідства (ст.8).

23.01.1918 р. Народний секретаріат у судових справах України затвердив "Положення про революційні трибунали" [9, с.23], яким встановлювалось, що вони обираються Радами у кількості 12 чоловік, враховуючи голову трибуналу, а також одного чи двох його заступників. При кожному революційному трибуналі була заснована слідча комісія у складі шести осіб, яка провадила попереднє слідство по всім справам, що надходили до революційних трибуналів. Слідчій комісії надавалось право провадження оглядів, обшуків та виїмок у всіх державних та приватних установах, отримувати усі необхідні довідки, викликати на допит, піддавати затриманню обвинувачених і вимагати заставу чи поручительство. Таким чином, у "Положенні про революційні трибунали" були започатковані відокремлення функції слідчого від функції суду - слідством почали займатися спеціальні органи, спеціально створені з цією метою.

Наступний період (1922-1927 рр.) був пов'язаний із прийняттям Кримінально-процесуальних кодексів 1922 та 1927 рр. та збільшенням ролі прокурорського нагляду за досудовим слідством. Так, у вересні 1922 року ВУЦІК УРСР затвердив Кримінально-процесуальний кодекс, який покладав розслідування злочинів на народних слідчих, а також слідчих, які перебували при ревтрибуналах; військових слідчих і слідчих із найважливіших справ наркомату юстиції (п.5 статті 23 КПК) [10]. Нагляд за досудовим слідством покладався на прокурора, який мав право знайомитися з матеріалами досудового слідства і давати слідчому певні вказівки, що для останнього були обов'язковими. Разом із тим слідчий був наділений широкими повноваженнями для провадження розслідування кримінальних справ. Він міг самостійно провадити усі необхідні в справі слідчі дії: огляди, обшуки, виїмки, допити, притягати до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочин, застосовувати до обвинувачених і підозрюваних осіб передбачені КПК запобіжні заходи. Крими-

нально-процесуальний кодекс України 1927 року, прийнятий другою сесією ВУЦІК десятого скликання, встановив таку структуру досудового слідства, за якої всі спірні питання, що виникали на цій стадії кримінального процесу, вирішувалися прокурорами без будь-якої участі суду, що значно звузило процесуальну самостійність слідчого.

Наступний період (1928-1940 рр.) був пов'язаний із передачею слідчого апарату в адміністративне підпорядкування прокуратурі та запровадженням посад слідчих і старших слідчих в НКВС, основним завданням яких було забезпечення карально-репресивної політики радянської влади. Слідчий став виконавцем волі прокурора, що був правомочним давати слідчим обов'язкові для виконання вказівки, санкціонувати велику кількість процесуальних дій і рішень слідчого, здійснювати нагляд за ходом слідства, а при бажанні міг усунути слідчого від попереднього розслідування і взяти на себе його провадження. З передачею слідчих апаратів із суду в прокуратуру в останніх не відбулося значних структурних змін. У районах залишилися народні слідчі, в обласних апаратах прокуратури – старші народні слідчі, а в республіканських – слідчі з важливих справ. Знаходячись у складі прокуратури, слідчі підпорядковувались прокурору не лише в процесуальному, але й в організаційному, службовому та адміністративному відношенні. Вказівки прокурора стосовно всіх питань слідства, без будь-яких обмежень, стали обов'язковими для слідчого і повинні були виконуватись беззаперечно. Негативні наслідки повного підпорядкування слідчих прокурору визвали різку критику зі сторони багатьох працівників юстиції. Таким чином, на практиці прокурор здійснював дрібну опіку над слідчими, цим самим вони повністю позбавлялися процесуальної самостійності і незалежності, необхідних для процесу розслідування.

Наступний період функціонування слідства (1941-1945) був пов'язаний із оголошенням воєнного стану під час Великої Вітчизняної війни. Указом Президії Верховної Ради СРСР "Про воєнний стан" і Положенням "Про військові трибунали" від 22.06.1941 року розслідування кримінальних справ на території, де було оголошено воєнний стан, а також кримінальних справ про злочини проти оборони, громадського порядку і державної безпеки передавалось органам військової юстиції. Під час Великої Вітчизняної війни головною задачею органів розслідування було невідкладне притягнення до відповідальності дезертирів, шпигунів, диверсантів, мародерів та ін. Звичайно ж, слідство в повному обсязі не проводилось, справи розслідувались дуже швидко, були нерідкими випадки притягнення до відповідальності взагалі безвинних людей. На фронті діяли так звані "закони воєнного часу", за якими була лише одна міра покарання – розстріл.

У післявоєнний період (1946-1960 рр.) органи, що займалися розслідуванням кримінальних справ, залишались слабким та недосконалим елементом в системі державних правоохоронних органів і привертати до себе увагу юристів, вчених і практиків. Однією з важливих причин незадовільного стану розслідування виступала відсутність чіткого розмежування повноважень по розслідуванню кримінальних справ між органами дізнання та слідства.

Наступний етап (з 1961 р. по теперішній час) функціо-

нування системи досудового слідства було пов'язано із прийняттям Кримінально-процесуального кодексу УРСР 1960 року, що набрав чинності з 1.04.1961 року [11]. Згідно зі статтею 112 КПК було закріплено підслідність трьох відомств: прокуратури, МВС та КДБ.

Відділи (відділення) дізнання в ОВС за короткий час були скасовані, а на їх місці були створені слідчі апарати органів охорони громадського порядку. На посаду слідчого органів внутрішніх справ призначалися, як правило, працівники, які мали вищу юридичну освіту і тільки члени КПРС після затвердження на бюро райкому або міськкому партії. Введення слідчих в штати органів внутрішніх справ свідчило про високу правову і професійну культуру, зрілість працівників МВС, спроможність грамотно і об'єктивно вирішувати всі питання, пов'язані з притягненням злочинця до кримінальної відповідальності. Інститут слідчих в органах внутрішніх справ свідчив про подальшу демократизацію суспільства і, зокрема, кримінального судочинства, бо зі створенням слідчих апаратів органів внутрішніх справ, які ведуть слідство не у формі дізнання, а у формі попереднього розслідування, обвинувачені і деякі інші учасники процесу отримали більш широкі права на захист, ніж при провадженні дізнання.

Наприкінці вісімдесятих - на початку дев'яностих років ХХ століття дискусії щодо реформування слідства знову спалахнули, й тривають до теперішнього часу. На нашу думку, доцільно зосередити розслідування кримінальних справ в одному слідчому апараті, а саме - в системі Міністерства внутрішніх справ. Ми маємо на увазі об'єднання тільки двох слідчих апаратів: органів внутрішніх справ і прокуратури. Наведене вище не стосується слідчих Служби Безпеки України, зважаючи на особливий характер підслідних їм справ. Крім того, вважаємо доцільним залишити без змін слідчий апарат в системі військового відомства та податкової міліції, так як їх діяльність не стосується компетенції інших органів розслідування. Реорганізуючи слідчий апарат, на нашу думку, перш за все, слід виходити з того, що він є невід'ємною частиною правоохоронної та судової систем. Надійність захисту інтересів осіб, які потрапляють у його сферу, може бути забезпечена з одного боку - незалежністю й самостійністю слідчого апарату та його головного суб'єкта - слідчого, з іншого - прокурорським наглядом та відомчим і судовим контролем.

Таким чином, серед етапів створення та розвитку органів досудового слідства в цілому та слідчих підрозділів органів внутрішніх справ зокрема, ми виділяємо такі: 1) ранній (XIII-XIX ст.ст.), який характеризується поєднанням розшукової та слідчої діяльності та постійним їх реформуванням; поділом розслідування на загальне та спеціальне; 2) період становлення (1860-1917 рр.), що пов'язаний із заснуванням посади судових слідчих, на яких покладалося провадження з усіх злочинів, які відносилися до відання судів, встановленням порядку провадження слідства, визначенням взаємин слідчого з поліцією та судами; 3) третій період (1917-1920 рр.), що був пов'язаний із добою Центральної Ради, Гетьманату та Директорії в Україні та характеризується створенням військових судів (революційних, польових, надзвичайних, штабових тощо), яким були підсудні справи про злочини, що були вчинені не лише військовослужбовцями, але й

цивільними особами; спрощеною процедурою судочинства; закладенням підвалин кримінального судочинства та побудови майбутньої системи органів попереднього розслідування радянської держави; 4) період становлення радянської системи досудового слідства (1917-1922 рр.), який характеризується руйнуванням судової системи та досудового слідства Російської імперії; проведенням слідства різними органами (слідчими комісіями, штабами Червоної гвардії, ревтрибуналами, народними судами, народними слідчими та ін.); 5) період посилення прокурорського нагляду за досудовим слідством (1922-1927 рр.), що був пов'язаний із прийняттям кримінально-процесуальних кодексів 1922 та 1927 рр.; 6) період передачі слідчого апарату в адміністративне підпорядкування прокуратурі та запровадження посад слідчих і старших слідчих в НКВС, основним завданням яких було забезпечення карально-репресивної політики радянської влади (1928-1940 рр.); 7) воєнний період (1941-1945), який був пов'язаний із оголошенням воєнного стану під час Великої Вітчизняної війни та характеризувався притягненням до відповідальності дезертирів, шпигунів, диверсантів, мародерів та ін.; дією так званих "законів воєнного часу"; 8) післявоєнний період (1946-1960 рр.), який характеризується відсутністю чіткого розмежування повноважень по розслідуванню кримінальних справ між органами дізнання та слідства; 9) період становлення сучасної системи досудового слідства (1961 р. по теперішній час), пов'язаний із прийняттям Кримінально-процесуального кодексу УРСР 1960 року, нормативним закріпленням системи досудового слідства в ОВС України та визначенням організаційної та функціональної структури слідчих підрозділів органів внутрішніх справ.

Підбиваючи підсумок, слід відзначити, що розглянуті вище історичні етапи становлення та розвитку інституту досудового слідства в цілому, та органів внутрішніх справ зокрема заклали основу для подальшого вдосконалення їх діяльності, що позитивно відображається на нормативно-забезпеченні правового статусу органів досудового слідства МВС України на сучасному етапі їх функціонування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України // ВВР України. -1996. -№ 30. -Ст.141.
2. Закон України «Про міліцію» від 20.12.1990 р.// ВВР УРСР. -1991. -№ 4. -Ст.20.
3. Бандурка О.М. Слідчий - моя професія. -Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. -216 с.
4. История государства и права: Учебник /Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевадова. -М.: НОРМА-ИНФРА, 1996. -570 с.
5. История держави і права України /За ред. А.Й. Рогожина. -У 2-х ч. -Ч.1. -К.: Ін Юре, 1996. 368 с.
6. Захарченко В.П. История української державності. -К.: Основи, 1994. -371 с.
7. Кони А.Ф. Полное собрание сочинений. -Т.1. -М.: Юрид. лит., 1966. -567 с.
8. Декрет "Про суд № 1" /Затв. РНК 22.11.1917 р. // Декреты Советской власти. -М., 1957. -Т.1. -С.125-126.
9. Положення про революційні трибунали /Затв. На-

родним секретаріатом у судових справах України 23.01.1918 р. // Вестник Украинской Народной Республики. –23.01.1918. –№15.

10. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР від. 12.09.1922 р. // СУ УССР. –1922. –№ 24-26.

11. Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР від 28.12.1960 р. // ВВР УРСР. –1961. –№ 2. –Ст.15.

Надійшла до редколегії 05.07.2005

ГОРЕЛОВ М.А. ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ СОЗДАНИЯ И РАЗВИТИЯ СЛЕДСТВЕННЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

В правовом поле охарактеризован процесс создания и развития следственных подразделений ОВД.

GORELOV M.A. HISTORY-LEGAL ANALYSIS OF CREATION AND DEVELOPMENT OF INVESTIGATORY DIVISIONS OF LAW-ENFORCEMENT ORGANS

In a legal field process of creation and development of investigatory division's law-enforcement organs is characterized.

Ю.В. КЛИМЧУК

канд. юрид. наук

Харківський університет Повітряних Сил

УДК 341.3+355.01*ГРОЦІЙ Г.

ВНЕСОК ГУГО ГРОЦІЯ У ФОРМУВАННЯ ПРАВА ВІЙНИ

Здійснюється аналіз внеску Гуго Гроція (1583-1645), голландського юриста, богослова, соціолога і державного діяча, одного з визнаних засновників природного права і науки міжнародного права у формуванні правових і гуманних критеріїв регулювання збройних конфліктів.

Ідея міжнародного права була сформульована в працях юристів на рубежі 16-17 ст.ст. [1, с.48]. На Європейському континенті в цей час існувала велика кількість незалежних держав, їхні інтереси вимагали установити правила міжнародного спілкування, що забезпечують мінімальний правопорядок. Вважається, що саме Г. Гроцій розвив ідеї Ф. де Вітторії і Б. Аїяла (16 ст.) і створив концепцію міжнародного права [1, с.11, 83, 94; 2, с.25; 3, с.109]. Значимо, що внесок Гроція у розвиток права збройних конфліктів відзначали Г. Ацелефич, В. Буткевич, О. Задорожній, І. Лукашук, П. Маланчук, В. Мицик, О. Покрашук та ін. Але у розвиток їхніх досліджень, метою нашої роботи є аналіз і систематизація запропонованих Г. Гроциєм визначень причин і характеру, обмежених засобів ведення війни, права полонених, перемир'я, нейтралітету, мирних угод, справедливості та милосердя під час воєнних дій. Новизна роботи міститься у аналізі внеску Г. Гроція у формування правових і гуманних критеріїв регулювання збройних конфліктів.

Трактат Гроція "Про право здобичі" містить первинний виклад основ міжнародного права і розвинутий у головній праці "Про право війни і миру" ("De jure belli ac pacis"), початому в 1623 р., закінченому у березні 1625 р., у розпал Тридцятирічної війни (1618-1648 рр.); у нас вперше був переведений близько 1710 р. у Київській духовній академії. Праця Г. Гроція, будучи свого роду енциклопедією тодішньої гуманітарної науки, за своїм змістом

навіть в юридичній області набагато ширша своєї назви. До неї входять не тільки питання міжнародного права, права війни, але і державного, цивільного і кримінального права. Гроцій у своєму трактаті "Про право війни і миру" цитує широкий ряд авторів, серед яких грецькі філософи і софісти, давньоримські юристи, історики, державні діячі, імператори, королі, європейські вчені, богослови і гуманісти [4, с.857-867]. Не можна не згадати і про те, що Гроцій активно посилається на біблійні джерела, у тому числі при висвітленні аспектів права війни, прибігаючи до доводів християнської моралі.

Ця книга Гроція мала надзвичайний успіх, витримала кілька видань при житті автора і придбала такий авторитет у Європі, що у випадку винякнення міжнародних розбіжностей її положення використовувалися як підстава для вирішення спірних питань [5, с.26].

У Гроція ми зустрічаємо поділ війн на несправедливі (загарбницькі) і справедливі (законні), тобто такі, що є відповіддю на правопорушення, наприклад, воєнні дії, які розпочаті народом з метою самооборони і захисту свого надбання. "Приватні війни" - ті, які ведуться особами, що не є носіями цивільної влади. Публічні ж війни являють собою війни, що ведуться органами цивільної (державної) влади, крім них існують "змішані" війни, що поєднують у собі елементи перших і других [4, с.118]. Публічна справедлива війна, відповідно до вказівок Гроція, має по праву народів "урочистий характер", якщо вона ведеться по